

tegen hun wil opdringen. Slechts waar twee derden der betrokken artsen er vóór zijn, moet het deze steunen, en waar zij eensgezind zijn, moet het als organisatie optreden. Overigens bepale het Verband zich tot aanbeveling van het stelsel.

Door de nadrukkelijke bepaling, dat de groote meerderheid der *betrokken* artsen, d. z. die der ziekenfondsen, het met de vrije artsenkeuze eens moeten zijn, voordat men pogingen doet om deze in te voeren, vervalt de vrees, dat de niet-betrokken artsen in de organisatie de wet zouden kunnen voorschrijven, bijv. in een industrie-plaats, waar 10 artsen aan de fabriekskassen zijn verbonden en 50 gaarne ook eenig voordeel daarvan zouden genieten. Door deze bepaling en door de krachtige aanbeveling van het stelsel van schadevergoeding, waarmede de verklaring der „Vertrauensmänner” wordt besloten, zal het vertrouwen in en de invloed van het Leipziger Verband ongetwijfeld worden bevorderd (*Munch. med. Wochenschr.*).

Met welke bezwaren men overigens bij den strijd voor de vrije artsenkeuze te kampen zal hebben, blijkt uit een bericht in de *Allg. med. Centralz.* Nadat de besturen der ziekenfondsen te Keulen, wien na de „staking”, door het ingrijpen der regeering, de vrije artsenkeuze was opgedrongen, de bij dit stelsel noodzakelijke *contrôle der zieken* zooveel mogelijk had tegengewerkt en verwaarloosd, hebben zij nu, met het oog op de zeer begrijpelijke slechte geldelijke gevolgen, de vrije artsenkeuze onaannemelijk verklaard.

VERKOOP VAN PRAKTIJK. — Het Duitsche Reichsgericht heeft een nieuwe beslissing genomen, die van invloed kan zijn op den verkoop van praktijk. Een overeenkomst, waarbij een arts zich verplicht, niet te practiseeren in een bepaald gebied (Concurrrenzklauzel), is ongeldig verklaard, als strijdig met de goede zeden.

Van het vroeger vermelde vonnis van het Reichsgericht, waarin de verkoop van praktijk een met de zeden strijdige handeling was genoemd, deelt de *Deutsche med. Wochenschr.* van 21 November eenige overwegingen mede. Daaruit blijkt, dat in het beoordeelde geval sommige omstandigheden van dien aard waren, dat het mogelijk is, dat het Reichsgericht wegens die omstandigheden den verkoop in dit geval als onzedelijk had veroordeeld, zoodat de meening van het Reichsgericht over het verkoopen van praktijk in het algemeen misschien niet daaruit mag worden afgeleid. Als men verneemt, dat in casu „de inventaris” was verkocht (dus zoogenaamd niet de praktijk), voor 70.000 Mk.; dat aan dien „inventarisverkoop” een Concurrrenzklauzel was verbonden, op 25000 Mk. boete, en dat de koper 50 Mk. per dag moest afdragen, en derhalve op de patienten moest verhalen, kan men de bezwaren der rechtters levendig begrijpen.

PINKHOF.

INGEZONDEN.

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN EEN DOOR
PROF. KOSTER ALS SARCOMA ORBITAE GEKENMERKT GEZWEL.

Menigeen, die bij het lezen van bovengenoemde mededeeling in het nummer van 7 December van dit tijdschrift voor het eerst kennis maakt met de

Wonderlijke genezing van een als sarkoom gediagnosticeerd gezwel, moet zijn verbazing wel ten top gevoerd zien. Echter maakt de beschrijving van een dergelijk geval op ieder indruk, en is buitengewoon beglanwekkend, uit welk oogpunt ook bezien. Mij boezemt in het bijzonder de vraag belang in, of wij in casu werkelijk met een sarkoom te doen hebben, of de gestelde diagnose juist mag heeten, alle criteria genoegzaam zijn overwogen en of er geen ruimte overblijft voor andere opvattingen, die het wonderbaarlijke van het geval (volgens de heerschende opvattingen over het verloop van een sarcomateuse nieuwvorming) kunnen ophelderen. Ik zou desnoods den kwakzalver de eer der genezing gunnen, den geneesheer onverdienden blaam, wanneer daardoor de zekerheid was verkregen, dat inderdaad in casu een sarkoom en geen ander ziekte-agens de oorzaak der aandoening was. Het komt mij voor, dat deze laatste mogelijkheid, ja zelfs waarschijnlijkheid, niet genoeg in het bovengenoemd artikel op den voorgrond treedt, en te snel is afgerekend met de vraag of het gezwel niet opgebouwd was uit granulatiweefsel of hyperplasie van weefsel, door ontsteking veroorzaakt. Wie eenigszins vertrouwd is met de chirurgische literatuur, kent tal van vergissingen van sarkoom met genoemde ontstekingsvormen, of door den patholoog-anatoom, of door den clinicus begaan; groot is dus de waarschijnlijkheid, dat clinicus en patholoog-anatoom samen een enkele maal om den tuin zullen worden geleid door de spelingen der natuur ten deze. Bij deze opvatting heeft men zich destijds te Utrecht neergelegd, toen zich daar het volgende voordeed. Op een kringvergadering demonstreerde een oud geneesheer van buiten een jongen, die eenigen tijd voorafgaande aan de demonstratie, een gezwel had vertoond, dat op grond van klinisch en pathologisch-anatomisch onderzoek door prof. NARATH voor een osteaal sarcoom was aangezien. De vader van den jongeling, afgeschrikt door het voorstel tot amputatie van het aangedane lid, vond beter de zaak nog wat aan te zien, met dit gevolg dat het gezwel spontaan verdween.

Scharen wij ons bij de beoordeeling van dergelijke gevallen van beenlijden met spontane genezing aan de zijde van hen, die een sarcomateuse nieuwvorming uitsluiten, dan moeten wij deugdelijke gronden bezitten, om een ander ziekteproces voor deze gevallen aansprakelijk te stellen. Inderdaad komen er ontstekingsvormen voor met zuiver hyperplaseerend en granuleerend karakter, waarbij de typische ontstekingsverschijnselen geheel op den achtergrond treden en het klinische zoowel als pathologisch-anatomische beeld de grootste gelijkenis met een sarkoom vertoont. Het zijn twee ziekteprocessen vooral, die deze kenmerken kunnen dragen, te weten de tuberculose van het been en de osteo-myelitis granulosa staphylo-mycotica, beide weer somtijds met een in velerlei opzicht analoog klinisch beeld verloopende. De diagnostische moeilijkheden, welke zich bij een juiste interpretatie van een tuberculeuse ten opzichte van een chronische osteo-myelitis door staphylococcen kunnen voordoen, zijn door mij beschreven in het *Ned. Tijdschr. voor Geneesk.*, jaargang 1901, Dl. I, n°. 6, en zal ik daarom onder verwijzing daarheen stilzwijgend voorbijgaan. Als bekend mag ook aangenomen worden, dat meermalen onder het microscoop de bij tuberculose voorkomende bindweefselwoekeringen, in het gezonde weefsel overgaande, voor sarcomateuse zijn aangezien. Onder de benaming caries carnosus beschrijft PL. MACLAIRE in het

Handboek voor Chirurgie van DELBET en LE DENTU, Deel 12, een woekering van „masses molles formées de tissu conjonctif jeune avec des cellules fusiformes”, en verder: „cette forme anatomo-pathologique peut être facilement confondue avec un sarcome epiphysaire central”. Maar ook de osteo-myelitis granulosa door staphylococcen veroorzaakt, kan zoovele punten van overeenkomst met sarkoom leveren, dat èn klinisch, èn pathologisch-anatomisch de diagnose sarkoom werd gesteld, waar bacteriologisch onderzoek staphylococcen aantoonde en de genezing na verwijdering van een sequester optrad. Een dergelijk geval, door KOCHER waargenomen, beschrijft prof. ROTGANS in de *Geneesk. Bladen*, 4de Reeks, n°. 7, en hij vermeldt daarbij een door hem zelf waargenomen soortgelijk geval.

Toetsen wij nu de kennis van al deze ervaringsfeiten aan de waarneming van prof. KOSTER, dan komt daarin geen enkel verschijnsel voor, dat niet verklaarbaar is, ook zonder onze toevlucht tot de diagnose sarkoom te nemen. De oedemateuse zwelling der oogleden kan een ontstekingsoedeem zijn; zwelling van de naburige venae gevolg zijn van ontstekingshyperaemie, zooals bij het door mij waargenomen geval van chronische osteo-myelitis aan het os pubis een varicocele ontstond; de spektachtige grijze kleur en de bloedrijkheid van het gezwel zijn verschijnselen ook aan sommige granulatie-weefsel eigen; de diffuse zwelling in wijden omvang, tijdens de operatie op de chirurgische kliniek waargenomen, pleit ten slotte meer voor een ontstekingszwelling dan voor een sarcomateuse. Voorts vraag ik mij af of het systolisch geruisch aan het hart waargenomen niet in nauw verband zal staan met de beenaandoening der orbita, en een vroeger doorstane endocarditis niet het materiaal zal hebben geleverd, dat tot de beenaandoening heeft geleid.

Waar in casu bacteriologisch onderzoek ontbreekt, meen ik, dat het overhellen tot de diagnose sarkoom op grond van de overige waarneming niet volkomen logisch is, en het meer voor de hand ligt een ontstekingsgezwel aan te nemen. Het groote gewicht, dat de appreciatie van dit geval voor praktijk en wetenschap heeft, moge een nadere en afwijkende beschouwing van die door prof. KOSTER gegeven, rechtvaardigen.

Utrecht, 8 Dec. 1907.

J. L. C. WORTMAN.

Collega WORTMAN vindt, dat in mijn casuistische mededeeling „te snel is afgerekend met de vraag of het gezwel niet opgebouwd was uit granulatie-weefsel of hyperplasie van weefsel door ontsteking veroorzaakt. Ik antwoord daarop, dat duidelijk blijkt, dat aan de bekende vormen van ontstekingsgezwellen gedacht is, maar dat de verschijnselen daarmee hoegenaamd niet te vereenigen waren. Klinisch pleitte alles tegen een tuberculeus proces, of een chronische etterige periostitis of osteomyelitis. Bij totale afwezigheid van etter of necrotische weefselresten is het te begrijpen, dat een bacteriologisch onderzoek achterwege bleef, vooral ook daar de patholoog-anatoom daartoe blijkbaar hoegenaamd geen aanleiding vond na zijn microscopisch onderzoek. Van achteren beschouwd zou het natuurlijk ook gewenscht zijn geweest, nog over de resultaten van ent- en kweekproeven te beschikken. Ik voor mij meen echter, dat dit geen nieuw licht op de zaak geworpen zou hebben.

Collega WORTMAN behoort blijkbaar tot diegenen, die in dergelijke gevallen altijd aan ontsteking als oorzaak willen blijven vasthouden. Zooals ik schreef, voel ik meer vasten grond onder de voeten, wanneer men, totdat het tegendeel blijkt, zulke gevallen als genezen sarkomen beschouwt.

Het geval van collega WORTMAN is ongetwijfeld eveneens zeer belangrijk. Bij een casuïstische mededeeling als de mijne acht ik het echter principieel beter zoo beknopt mogelijk te blijven, en niet allerlei literatuur te vermelden. Wie later het verzamelde materiaal te verwerken heeft, zal dan met alle vermelde gevallen rekening hebben te houden.

Leiden, 12 Dec. 1907.

W. KOSTER G.ZN.

DE ONSCHULDIGE TABAKS-INDUSTRIE.

Geachte Redactie.

Het in de dagbladen verschenen protest der vereenigde sigaren-fabrikanten, dat in uw vorig nummer, verkort, zonder toelichting, werd weergegeven, dwingt mij, nogmaals een beroep te doen op uw gastvrijheid, om mijn beweringen met bewijzen te staven 1).

Ik blijf beweren, dat, ondanks het gebruik van plantaardige kleefstof en ondanks het fabrieks-verbod om de tabak met den mond aan te raken, de sigaren veelal met speeksel der arbeiders bevochtigd worden. Zelf nam ik dit waar bij mijn onderzoek op verschillende sigarenfabrieken. De sigaar wordt aldus gemaakt: eerst wordt het binnenwerk, het zoogenaamde bosje gevormd. Daarbij komt het meermalen voor dat, hoewel messen of scharen beschikbaar zijn, de uitstekende punten worden *afgebeten*. Het te voren in reepen gesneden dekblad wordt hieromheen gewikkeld. Nadat de punt van het dekblad met plantaardige kleefstof bestreken is (waarbij dikwijls in plaats van het penseel duim en vingers gebruikt worden!), moet het puntje mooi afgedraaid worden. Daartoe wordt door velen de vinger met speeksel bevochtigd, door sommige anderen de punt gelikt. Tal van eerlijke vaklieden hebben mij toegestemd, dat deze onzindelijke werkwijze geen zeldzaamheid is.

Collega L. HEYERMANS te Amsterdam deed dezelfde ervaring op. Hij was zoo welwillend mij uit zijn ter perse gaande „Handleiding tot de kennis der Beroepsziekten” bijgaande door hem in het begin van dit jaar naar het leven genomen photographische opname af te staan ter demonstratie van het belikken van de sigaar 2).

Trouwens dat het niet op alle fabrieken met de hygiënische maatregelen zoo voortreffelijk gesteld is, als de verbonden fabrikanten voorgeven, bewijst het in het *Alg. Handelsblad* van 21 Dec. 1906 opgenomen vonnis tegen een sigarenfabrikant te Amsterdam, aangeklaagd door een adjunct-inspecteur van den arbeid J. J. VAN MALE wegens verregaande onzindelijkheid, en veroordeeld

1) Wij achten de feiten, door DE LINT verteld te belangrijk en het kiekje van HEYERMANS te pakkend, om daarvoor de pas gesloten discussie niet voor één keer te heropenen. Hierna echter blijft zij beslist gesloten.

De Redactie.

2) Afdruk met toestemming van de uitgevers W. L. en J. BRUSSE te Rotterdam.